

КОМПРОМІСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

Статтю присвячено аналізу зовнішньополітичних пріоритетів України крізь призму світової економічної глобалізації. Основну увагу приділено ролі прямих іноземних інвестицій у процесі інтернаціоналізації міжнародного простору. У статті обґрунтовуються можливі перспективи відносно приєднання України до ЄС та ЄЕП. Наголошено на невідповідності економічного розвитку України з потребами реалізації її курсу на євроінтеграцію. Особливу увагу приділено регіональному розвитку як складової інвестиційної політики країни у контексті інтеграційних зрушень.

The article is devoted to the analysis of foreign-policy priorities of Ukraine through the prism of world economic globalization. Basic attention has been spared to the role of line foreign investments in the process of internationalization of international space. The possible prospects as to tacking of Ukraine to EU and EES are grounded in the article. It is marked on disparity of economic development of Ukraine with the necessities of realization of its course on eurointegration. The special attention was spared to regional development as a component of investment policy of country in the context of integration changes.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою сучасного економічного розвитку є рух міжнародного капіталу. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) виступають індикатором існування всесвітнього економічного простору, елементом інтернаціоналізації світової економіки. За своєю природою іноземні інвестиції мають властивість визначати ступінь залучення країни у процес міжнародної глобалізації. Всеохоплюючого значення для розвитку економіки в останній час набувають саме прямі іноземні інвестиції не лише як джерело додаткових фінансових ресурсів, а, насамперед, як рушій міжнародного обміну досвідом з управління виробничими системами.

Характерною рисою сучасного економічного розвитку України є поживлення її інвестиційної активності. Приєднання України до міжнародної системи руху капіталу вимагає використання закономірностей світового досвіду з залучення та використання іноземних інвестиційних ресурсів. Цей процес передбачає створення відповідного механізму з управління інвестиційними потоками. З огляду на диспропорції розвитку окремих територій України, особливого значення набуває створення такого механізму на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблематики залучення іноземного капіталу в Україну у контексті її приєднання до світового економічного простору присвячені наукові праці Г.О. Харламової [1], Е. Балацького, Р. Павличенко [2], І.А. Грицаєнко [3], А.Т. Сухорукова, Т.П. Крупельницької, В.О. Шевчук, В.Г. Савенко [6], О.В. Панухник [9] та інших науковців. Разом з тим, відкритим питанням й досі залишається розподіл інвестиційних ресурсів з огляду на перспективне районування територій України в процесі її входження до міжнародної спільноти, що вимагає подальшого дослідження.

Постановка завдання. Ціллю статті є аналіз компромісних підходів до визначення стратегічних напрямів залучення ПІІ в Україну та їх раціонального регіонального розподілу у контексті інтернаціоналізації міжнародного простору.

Виклад основного матеріалу. Як показує досвід розвинутих країн, надходження іноземного капіталу має переважно позитивний вплив на розвиток економіки країни його базування, що пояснює розгорнуту конкурентну боротьбу між країнами за інвестиційні ресурси. Сьогодні, у часи активізації міжнародної глобалізації, у світі майже не залишилося країн, які б були відокремлені від міжнародного інвестиційного співробітництва. З усіх форм іноземних інвестицій особливої уваги заслуговують прямі іноземні інвестиції як джерело надходження додаткового капіталу, сучасних світових технологій та ноу-хау, найефективніших методів управління та маркетингу.

Те, що ПІІ прискорюють темпи розвитку приймаючих країн свідчать технологічний прорив країн Південно-Східної Азії, насамперед, Тайваню та Південної Кореї, та зростання економічних показників країн Латинської Америки. Не минули ці процеси й країни Центральної та східної Європи. Активізація інвестиційного процесу свідчить про стабільність економічного розвитку країни-реципієнта та одночасно виступає запорукою його формування.

Розвиток підходів до дослідження впливу ПІІ на стан економіки бере початок з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття [1]. Для оцінки впливу ПІІ на довго- та короткостроковий розвиток національної економіки слугують диференційна модель міжнародного перерозподілу капіталу В. Леонт'єва, модель економічного зростання з використанням виробничих функцій П. Вальфенса та П. Джесинки, модель взаємодії внутрішніх та іноземних інвестицій, мультиплікативна схема оцінки ролі ПІІ та інші моделі [2]. Однак, перелічені моделі мають вагомим практичне значення переважно для розвинутих країн, та їх методики майже не зіставні з реаліями української економіки. Підкріплює дане твердження ще й недосконалість збору та значний часовий лаг між офіційним висвітленням статистичної інформації, що ускладнює можливість здійснення розрахунків основних параметрів моделей. Несвоєчасне подання в офіційних джерелах

статистичних даних інколи повністю нівелює практичну значущість прорахування прогнозів на короткострокову перспективу. Жодна з наведених моделей не здатна відтворити специфічний ефект від впливу ПП на розвиток країни, економіка якої характеризується як перехідна та, більш того, перебуває між двома потужними геополітичними утвореннями, що сьогодні характерно для України.

Незважаючи на те, що Україна розширює коло країн, з якими веде взаємовигідні партнерські стосунки, вона продовжує знаходитися на перепутті двох могутніх геополітичних утворень. Як склалося історично, одним з них виступають країни СНД, які раніше входили до складу колишнього СРСР. Європейський економічний простір (ЄЕП) лишається близьким Україні за своїм соціально-культурним, економічним розвитком та географічним розташуванням. З іншого боку, економічно розвинуте геополітичне утворення, основний постачальник інвестицій в інші країни світу – Європейський Союз (ЄС). Правильний вибір Україною власного інтеграційного курсу буде впливати на процес надходження іноземного капіталу, ступінь ефективності його розподілу та засвоєння, можливість спрямування на задоволення національних інтересів.

Хоча деякі показники розвитку української економіки в останні роки носять позитивний характер, тенденції розвитку господарської діяльності залишаються сталими, продовжуючи ускладнювати стан технічної бази підприємств. Коефіцієнт зносу основних фондів перевищує 50% і має тенденцію до зростання. При цьому коефіцієнт оновлення основних фондів ледь сягає 2% [3].

Необхідність технічного та технологічного переозброєння підприємств та стабілізація галузевого розвитку вимагають значних капітальних вкладень. За умов відсутності внутрішніх джерел фінансування в середині країни не дивно, що пріоритетним напрямом налагодження економічної ситуації стає залучення іноземних інвестицій. В ситуації, що склалася на даний час в Україні, простого вливання додаткових фінансових ресурсів недостатньо. Для переозброєння виробництва необхідні не лише фінансові кошти та сучасне обладнання, насамперед, необхідність полягає у залученні іноземного досвіду виробництва та ведення бізнесу.

Здавалося б, у такій ситуації не варто нехтувати інвестиційними надходженнями з будь-якої країни. Інтеграція України слугуватиме припливу ПП до її економіки та, як наслідок, росту ВВП. Свідченням цьому є частка світового ВВП майже 80% лише трьох з інтеграційних об'єднань – НАФТА, АТЕС та ЄС [3]. Та політичні протиріччя, що точаться навколо українського співробітництва у межах ЄС або ЄЕП, змушують обмежувати інтеграційні процеси України до названих утворень.

Якщо розглядати перспективи для України від вступу до одного з геополітичних утворень, то цілком зрозумілим є прагнення вступу України до ЄС. Рух у цьому напрямі має на меті наближення до європейських стандартів життя, що характеризуються розвинутою інфраструктурою, високим рівнем науки та технологій, високим духовним, культурним та освітньо-професійним рівнем населення. Незважаючи на певну лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності України в останні роки, перешкодами на шляху до її вступу в ЄС поки що є невідповідність законодавчої бази міжнародним стандартам, низький рівень розвитку інституційної та адміністративної сфер діяльності, відсутність ефективної державної програми розвитку та підтримки національного виробника, високий показник тіньової економіки, недосконалість податкового і митного законодавства та їх невідповідність міжнародним нормам, недостатній розвиток демократії, громадянського суспільства. Хоча, якщо порівнювати деякі показники економічного розвитку України з аналогічними показниками інших країн-претендентів до вступу в ЄС, а також Росії, стає очевидним, що розрив між ними незначний. Та це не наближає Україну до макроекономічних показників, що характеризують конкурентоспроможність країн – дійсних членів ЄС.

В той же час, не варто відкидати й інший напрям інтеграції України на шляху її економічного розвитку. Мова йде про участь України у створенні інтеграційного угруповання із країн колишнього Радянського Союзу, а саме України, Росії, Білорусі та Казахстану. Європейський Економічний Простір у їх складі передбачає об'єднання митних територій даних країн з метою запровадження єдиних механізмів економічного регулювання та вільного переміщення між ними робочої сили, товарів, послуг, а також капіталу. Але варто наголосити на необхідності запровадження певних обмежень у рамках участі України у даному угрупованні, пов'язану з ризиком позбавлення України можливості вступу до ЄС та, як наслідок, її інтеграції на своринок.

Натомість, вступ України в ЄС не суперечить її партнерським відносинам з країнами СНД, зокрема й Росією. Однак, процес вступу України в ЄС може бути досить затяжним. У такій ситуації курс зовнішньоекономічної політики України, направлений у перспективі на вступ до Європейського Союзу, необхідно корегувати під можливість подальшого співробітництва з країнами СНД, але таким чином, щоб це не суперечило інтересам та вимогам ЄС.

Компромисним варіантом для України в сучасних умовах може бути рух у сторону участі лише в окремих інтеграційних складових з ЄС та ЄЕП. У той час, як інтеграція до ЄС може бути стратегічним напрямом інтеграційної політики України, зовнішньоекономічні відносини з країнами ЄЕП можуть розглядатися як короткострокова перспектива інтеграційних процесів.

Та у якому б напрямі на рухалась Україна в межах власної інтеграційної політики, головним завданням сьогодні залишається недопущення поглинання її економіки більш розвиненими країнами, а,

навпаки, налагодження суто партнерських та взаємовигідних стосунків з країнами у межах співробітництва.

Особливої актуальності дане питання набуває у контексті взаємодії країн у межах реалізації інвестиційних проектів. Інтеграційні процеси передбачають обов'язковий рух капіталу між країнами-учасницями. При цьому для менш економічно розвинених країн виникає ризик поглинання їх економіки більш розвиненими шляхом викупу стовідсоткового пакету акцій замість створення спільних підприємств за участю іноземного та власного капіталу. Така тенденція є характерною для країн, що провадять тісне співробітництво з країнами ЄС.

Як зазначалося, прямі іноземні інвестиції сьогодні відіграють важливу роль для розвитку економіки України. Динаміку їх сукупних обсягів, а також обсягів ПІІ з ЄС останніх років наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Накопичені обсяги ПІІ в Україну, млн дол. США

Періоди	Сукупний обсяг ПІІ	Обсяг ПІІ з країн ЄС
01.01.2002	4555,3	1565,4
01.01.2003	5471,8	1893,4
01.01.2004	6794,4	2384,2
01.01.2005	9047,0	4946,3
01.01.2006	16890,0	11746,3
01.01.2007	21186,0	15924,0
01.01.2008	29489,4	22912,4
01.01.2009	35723,4	28175,4

* Зведено автором за літературними джерелами [3; 5; 8].

За даними, наведеними в таблиці, чітко простежується вагома частка обсягу ПІІ з ЄС у їх сукупному обсязі. Варто зазначити, що найбільше іноземного капіталу в Україну інвестують країни ЄС-15, на які припадає більше 85% загального обсягу надходження ПІІ [4].

Динаміка частки ПІІ з країн ЄС у їх сукупному обсязі по роках свідчить про домінування ЄС в обсязі залучених інвестиційних ресурсів в Україну, що фактично робить ЄС найбільшим донором економіки України. Так, їх частка протягом останніх п'яти років перевищує 50%, а на 1.01.2009 року сягнула майже 80%. До 2004 року у структурі ПІІ в Україну ЄС випереджала Росія [3]. Вагома частка прямих іноземних інвестицій з ЄС в Україну свідчить про підвищення зацікавленості країн Євросоюзу у налагоджуванні співробітництва з Україною в рамках політики розширення кордонів ЄС на схід.

Якщо говорити про загальні тенденції руху іноземного капіталу за останній рік, під впливом фінансово-економічної кризи, що розгорнулася 2008 року у світовій економіці і яка є найглибшою після Великої депресії, світовий обсяг припливу ПІІ у 2008 році порівняно з 2007 роком скоротився на 21% і становив 1449,1 млрд дол. США.

На фоні загального збільшення обсягу ПІІ в Україну за 2008 рік (6180,7 млн дол. США, що на 20,9% більше показника 2007 року), у третьому кварталі 2008 року порівняно з попередніми кварталом приплив ПІІ зменшився на 67%, у четвертому кварталі спостерігався відплив ПІІ з економіки України (1,9 млрд дол. США). Відбулося зниження інвестиційної привабливості підприємств-експортерів для іноземних інвесторів на зовнішніх ринках, значне подорожчання іноземного обладнання внаслідок девальвації гривні, погіршення загального інвестиційного клімату України. Така ситуація стала наслідком реагування інвесторів на прояви фінансової кризи в Україні [5].

Взагалі, у 2008 році порівняно з попередніми роками переважна більшість показників зовнішньоекономічної діяльності України погіршилася. Виходячи з прогнозів розвитку світової економіки, очікується посилення негативних тенденцій у різних сферах міжнародного економічного співробітництва. У інвестиційній сфері очікується зменшення темпів зростання обсягів надходження ПІІ в економіку України внаслідок невирішеності проблем щодо подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи, збереження дефіциту фінансових ресурсів, зменшення зовнішнього попиту на продукцію українських виробників, підвищення ризиків для вкладання інвестицій, несприятливої кон'юнктури ринку, погіршення рейтингів України за економічними показниками, що проводяться світовими рейтинговими агентствами.

Така ситуація може зашкодити подальшому розвитку інтеграційного руху України. Це може торкнутися й міжнародного співробітництва України в інвестиційній сфері у рамках нової Стратегії партнерства між Україною та ЄС на 2008 – 2011 роки, затвердженої у 2007 році, в межах якої Україна отримала від ЄС 22 млн євро на реформування певних секторів української економіки. Рада виконавчих директорів Світового Банку затвердила Європейську політику сусідства, в рамках якої передбачається надання позик Україні від ЄС у розмірі 2 – 6 млрд дол. США впродовж 4-х років [6].

Зважаючи на сформовані тенденції, а також загрози, що стоять перед Україною внаслідок прояву кризових явищ останнього року, підсилюється необхідність формування сприятливого інвестиційного клімату України в рамках курсу її приєднання до ЄС. Фундаментальними кроками повинні стати політична стабілізація, вдосконалення податкового та митного законодавства, врегулювання прав власності,

покращення демографічних показників.

Цілоком природно, що за роки ринкових перетворень, які супроводжували розвиток економіки всіх пострадянських країн, відбулося спрощення деяких сфер економічної діяльності та знизилася роль певних галузей народного господарства. Дані сфери за економічним розвитком значно відстають від аналогічних сфер ЄС як за рівнем технологічності, якості продукції, так і в цілому за рівнем конкурентоспроможності, що накладає відбиток на можливість подальшої інтеграції України до Євросоюзу.

Аналізуючи стан та прогножуючи розвиток інвестиційного ринку у розрізі сфер економічної діяльності, не можна говорити відокремлено від розвитку певних територій. У цьому процесі на ряду з оцінкою макроекономічних показників країни, а також прогнозуванням інвестиційної привабливості галузевої економіки, повинна здійснюватися оцінка інвестиційної привабливості регіонів.

За визначенням Асамблеї європейських регіонів, регіон являє собою територіальне утворення, сформоване в законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим за загальнодержавний, і яке наділене самоврядуванням [7].

Інвестиційна привабливість регіону є його інтегральною характеристикою з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, що мають суттєвий вплив на формування прибутковості інвестицій та інвестиційних ризиків.

Проблемою сьогодення для України є диспропорції в регіональному інвестиційному розвитку, що набувають дедалі більшої не лише економічної, але й політичної гостроти. Така ситуація є загрозливою не лише для економічного розвитку країни загалом, а й для її територіальній цілісності. На сьогоднішній день більшість регіонів України мають нерівномірний розподіл іноземних ресурсів, зосереджених переважно у великих та відносно розвинених з економічної точки зору регіонах.

Усунення диспропорцій та підвищення інвестиційної привабливості певних регіонів повинно супроводжуватися розробленням спеціальної державної регіональної політики, направленої на формування територіального устрою таким чином, щоб забезпечувався ефективний розвиток регіонів із врахуванням раціонального використання економічних можливостей кожного з них.

Пошук альтернативних підходів до формування територіального устрою повинен бути направлений на забезпечення можливості одночасного вирішення двох головних задач: стимулювання максимального припливу ПІІ, а також їх раціональне розподілення та ефективне використання. З цієї позиції регіон слід розглядати не як територіальне утворення, що охоплює окремі виробничі комплекси, а як цілісну систему взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих механізмів. Локальні території, що ведуть конкурентну боротьбу за інвестиційні ресурси, сьогодні практично втрачають географічний сенс, набуваючи сенсу бізнес-середовища, якому притаманні не географічні, а суто економічні характеристики, такі як розвиток ділового клімату, інвестиційна привабливість, тенденції демографічних показників, наявність науково-освітніх центрів тощо.

У контексті інтеграційних процесів ефективний розвиток регіонів, перш за все, передбачає створення єдиної системи класифікації територій. Неможливість співставлення систем територіального устрою окремих країн ускладнює процес співробітництва між ними. Це один з тих моментів, коли глобалізація підвищує роль локалізації.

Збалансування суперечливості щодо визначення регіону та одночасного підвищення його інвестиційної привабливості можливе лише в межах розроблення ефективної регіональної політики. Слідування вектору приєднання України до Євросоюзу у стратегічних намірах інтеграційної політики наштовхує на необхідність поступового пристосування її територіального устрою до існуючого в ЄС.

Європейська регіональна політика під регіоном розуміє, перш за все, життєве середовище і враховує засади його стійкого розвитку. Розвиток регіональної політики виокремлюється в один з пріоритетних напрямів діяльності ЄС, в межах якої розроблена єдина система класифікації територій NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes). Дана система направлена на забезпечення цільового розподілення фінансових ресурсів між окремими регіонами. В її межах виділяється п'ять рівнів територій: макрорегіон – найвища ланка адміністративно-територіального поділу з чисельністю населення 3 – 7 млн осіб; регіон – середня ланка (0,8-3 млн осіб); субрегіон або підрегіон – нижча ланка (0,15 – 0,8 млн осіб); два наступних – місцеві або локальні адміністративні території (LAU) [7]. Визначені рівні майже не збігаються з адміністративно-територіальним поділом країн. Основним критерієм віднесення території до певного регіону в класифікації є ступінь її соціально-економічного розвитку. Дана класифікація зробила можливим здійснення порівняльного статистичного аналізу відносно розвитку територій. В рамках такого аналізу відбувається виявлення депресивних регіонів з метою подальшої їх структурної перебудови та розвитку. До депресивних за класифікацією віднесено субрегіони промислово розвинутих територій третього рівню, що з якихось причин перебувають у занепаді. Перегляд рішення щодо віднесення територій до депресивних відбувається кожні три роки. До того ж, критерії віднесення регіонів до депресивних можуть з часом змінюватися.

Натомість, в Україні на законодавчому рівні ще й досі не вирішене питання економічного районування. В різних дослідженнях, відповідно до мети, використовуються різні підходи до поділу України

на регіони. Найчастіше під регіоном мається на увазі поділ України на області, міста Київ та Севастополь, а також АР Крим в межах адміністративно-територіальних одиниць. Даний поділ не враховує соціально-економічний розвиток територій. У даному контексті ускладнюється процес віднесення окремих регіонів до депресивних, що унеможливує процес ефективного сприяння їх перебудові та подальшого розвитку. Політика регіонального розвитку України є недосконалою. Критерії депресивності територій не відповідають реальній дійсності. За результатами моніторингів показників соціально-економічного розвитку жодна територія України не відповідає критеріям депресивності, встановленим Законом «Про стимулювання розвитку регіонів». Відповідно, відсутні й об'єкти, до яких би було доцільно застосовувати програми, визначені даним Законом.

Якщо ж застосувати до регіонів України європейські критерії віднесення територій до депресивних з розрахунку ВВП на душу населення, то в їх числі опинилася б чи не вся територія України за виключенням найрозвиненіших регіонів.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що проблема регіональних диспропорцій в Україні не стільки у власне їх існуванні, скільки в їх глибині та тенденції до подальшого всеохоплюючого характеру.

Зважаючи на те, що регіон є об'єктом вкладення інвестицій і найчастіше саме регіональний інвестиційний клімат оцінюється потенційними інвесторами, варто наголосити на необхідності сприяння розробленню відповідної класифікації територій в Україні для їх подальшого розвитку та позбавлення депресивного характеру. У межах даної класифікації повинна бути передбачена можливе об'єднання територій у кластери за певними класифікаційними ознаками, наближаючи регіони України за структурою та рівнем соціально-економічного розвитку до стандартів, запроваджених в ЄС.

Висновки. Отже, зважаючи на тенденції розвитку сучасних інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, інвестиційна взаємодія України в межах власної інтеграційної політики повинна бути зосереджена на наступних напрямках:

1. Стратегічним напрямом інвестиційної взаємодії у контексті міжнародного співробітництва повинна стати інтеграція України до ЄС, у той час, як зовнішньоекономічні відносини з країнами ЄП можуть розглядатися як короткострокова перспектива інтеграційних процесів.

2. З огляду на особливе місце регіону у процесі інвестиційного співробітництва, а також зважаючи на стратегічний напрям інтеграційного руху, головним завданням України повинно бути наближення власного територіального устрою до запровадженого в ЄС, створення зіставної системи класифікації територій з існуючою в країнах Євросоюзу, що у перспективі дозволить раціоналізувати розподіл ПІІ за регіонами України.

Література

1. Харламова Г.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на забезпечення розвитку національної економіки України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 7. – С. 174 – 181.
2. Балацкий Е., Павличенко Р. Иностранные инвестиции и экономический рост: теория и практика исследования // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 52 – 64.
3. Грицаєнко І.А. Економічний прагматизм як домінанта інвестиційної політики України в інтеграційних процесах // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 4 – 13.
4. Міжнародна міграція капіталу // www.5ballov.ru
5. Аналіз стану зовнішньополітичної безпеки України: основні загрози та пропозиції щодо подолання кризових явищ / Національний інститут проблем міжнародної безпеки // www.nilsp.gov.ua
6. Моніторинг геополітичних змін та індикаторів економічної безпеки у 2007 р. / А.Т. Сухоруков, Т.П. Крупельницька, В.О. Шевчук, В.Г. Савченко / Національний інститут проблем міжнародної безпеки // www.nilsp.gov.ua
7. Формування регіональної політики: європейський досвід – уроки для України // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2008. – № 4. – С. 3 – 11.
8. Рейтинги, індекси, інвестиції // www.merit.com.ua
9. О.В. Панухник. Державна регіональна політика як засіб регулювання розвитку регіонів: проблеми становлення // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 7. – С. 134 – 141.

Надійшла 08.05.2009